Allah, Sıfatlarından Kullarına Vermez mi?

اَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَالصَّلاَةُ
وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَأَلِه اَجْمَعِينَ

Bundan sonra…

Bâzıları Evliyâullah'a/Allah dostlarına düşmanlık yapayım derlerken, ilim yanıyla tam ma'nâsıyla ecvef/boş olduklarını da ele verir ve sergilerler, maskara olurlar. Kur'ân, Sünnet, Fıkıh, Akîde, Lisân, Mantık ve muhâkeme noktalarındaki cehâlet ve yayalıklarını teşhîr ederler.

Bir misâl… Bakınız bir ilim, idrâk ve hidâyet fakîri bu husûsda ne diyor?

İddia: Bazı tasavvuf kitâblarında daha da ileri gidilerek Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının Şeyhte gözüktüğü ifâde edilmektedir. Bu nasıl kabûl edilebilir? Bu durum sizde de var, siz de aynı iddiaları tekrarlayıp duruyorsunuz. Ama bu çirkinliği daha fazla uzatmak istemiyorum.[1]

Cevâb: Kişi, birçok şeye düşman olabilirse de, bilhassa **bilmediği** şeyin çoğu kez azılı bir düşmanıdır; söylenilen sözü anlamaktan âciz olmasının yanında bir de sormamakta ısrârlı olur ve şizofrenik rahatsızlar gibi kafayı bellediği noktaya mıhlarsa, iş böyle içinden çıkılmaz hâl alır. Oysa, şu sözün sâhiblerine **ne demek istedikleri**? sorulsa, belki de yorulma hiç vâkı' olmayacaktır. Lâkin bunun da ön şartı, hakkı aramak ve ard niyyetli olmamaktır. Bunlar bulunmayınca da sorma ihtiyâcı duyulmuyor.

Evet, Allah celle celâlühû bazı sıfatlarından sadece insanlara değil, bütün varlıklara belli şekil ve nisbetlerle verir.

Mevzû' İle Alâkalı

Âyetlerın Bir Kısmı

(**Birinci Âyet**): "Ve ben O'na (Âdem'e), **rûh**umdan üfledim."[2]

Şu âyeti nasıl anlayacağız?… "**Rûh**undan", ya'nî "**hayât**ından" vermesi ne demektir?[3]

"Allah celle celâlühû'nun O'na '**rûh**undan' üflemesi, O'nda '**hâyâtı yaratması**'/O'na '**hayât**'dan vermesi demektir."[4]

Müfessirlerin, '**rûhun Allah celle celâlühû'ya izâfe edilmesi**, '**Allah'ın rûhu**' denilmesi, '**Allah'ın devesi**' sözünde olduğu gibi, şu '**rûh**'a şeref kazandırmak içindir,' demeleri, '**üfleme**'nin '**hayât verme**' şeklindeki te'vîl edilmesinden sonra yapılan ikinci bir te'vîldir.

Oysa, "Allah celle celâlühû 'O'na **hayât**ımdan **hayât** verdim', demeyi murâd ediyor" demek, âyetin zâhir ma'nâsına daha yakındır. Şöyle bir ma'nâlandırma, ileride getireceğimiz İmâm Buhârî'nin Sahîh'indeki rivâyetine ve diğer hadîs rivâyetlerine de münâsib düşmektedir.

Allah celle celâlühû şöyle buyurdu:

(**İkinci Âyet**): "Ve o'(insan)'ı **semî'** ve **basîr** yaptık)buyuruyor.[5]

Hâlbuki Allah Teâlâ, başka bir âyette\

(Hiç şübhesiz ki, "(başkası değil), O(Allah)dır, '**semî'** ve '**basîr**' olan"[6] buyurmuştu.

(**Üçüncü Âyet**): "(O Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem), Mü'minlere **Raûf** ve **Rahîm**'dir."[7]

"**Rahîm**" sıfatının hiç değilse Fâtıha'dan ve başındaki besmeleden, "**Raûf**"un da Tirmizî'de ve başka kitâblarda gelen rivâyetler-den Allah'a âid sıfatlarından olduğunu biliyoruz.

Allah Teâlâ'nın sözleri arasında çelişki olamayacağına göre, "**sâdece kendine âit olduğu**"nu bidirdiği "**Sem'**"/"işitmek","**Basar**"/"görmek", "**Re'fet**" ve "**Rahmet**"sıfatlarından cüz'î ve mecâzî de olsa kullarına dahî verdiğini haber verdi; kime ne?

(**Dördüncü Âyet**):"Ve her bir kavim içün bir **hâdî**/doğruya sevk eden vardır."[8]

Hâdî sıfatının Allah'a âid olduğu bellidir. Çünki,

(**Beşinci Âyet**): "Rabbin **hâdî** ve Nasîr/yardımcı olarak yeter."[9]

Ancak, sebeb olmak alâkasıyla Allah bu sıfattan başta nebîleri olmak üzere bir nebze kullarına da verir.

(**Altıncı Âyet**): "(Allah) Sizi **melik**ler (veya **mâlik**ler) yaptı."[10] "Artık (insanlar) onlara (davarlara) **mâlik**lerdir"[11]

Habuki, yine Kur'ândan ve Sünnetten öğrendiğimize göre "O Allah'dır **Melik** olan."[12] Yani "**Melik**" ve "**Mâlik**" Allah'ın isimleridir; ama,

(**Yedinci Âyet**): "**Mülkünü dilediğine verir**"[13]

Yani bir parça da olsa onu **mâlik** ve **melik** yapar.

Mes'eleyle

Alâkalı Birkaç Hadîs

(Birinci Hadîs): "Allah celle celâlühû rahmeti yüz parça yaptı; doksan dokuzunu kendisinde bıraktı; birini bütün mahlûkata taksim etti…"[14]

Hadîsin **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetlerinde değişik lafızları vardır. Bunlardan biri de **Müslim**'in şu lafzıdır: "**Allah'ın yüz rahmeti vardır…**"

(İkinci Hadîs): "**Rahmân** benim, (**Rahm**)'i/akrabalığı ben yarattım; ona ismimden bir isim kopardım verdim."[15]

(Üçüncü Hadîs): "Allah'ın yüz on yedi huluku/hasleti (sıfatı, vasfı) vardır; kim onlardan bir tane haslet getirirse, Allah onu cennete girdirir."[16]

(Dördüncü Hadîs): "Şübhesiz Allah Teâlâ'nın yüz on yedi huluku/hasleti[17], vasfı vardır; kim, onlardan birini Allah'a getirirse cennete girer."[18]

Rivâyetin sıhhat'i tartışılmakta ise de tarîklerinin fazlalığından olmalı ki, Feyzü'l-Kadîr'in metninde hadîsin sonunda **Hasen** (-Allâhu a'lem- "**liğayrihî**") işâreti konulmuştur.

Âlimler Ne Diyorlar?

Allâme Muhaddis **Azîm Âbâdî**[19] benzer mevzûlardaki birçok şâzlarına rağmen şöyle diyor:

"Mü'mine Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak, isim ve sıfatları ile bağlantı kurmak kesinleşiyor."[20]

Allâme **Hifnî** (Ö:1101-1181) şöyle diyor:"Ya'nî, Allah'ın, **hilim**, **kerem** ve **güzel huy** gibi kullarca sâhib olunmaya elverişli sıfatları vardır. (Kullarca şu sıfatları bulundurmak) her ne kadar Allah'ın sıfatlarına denk olmasa da O'nun sıfatlarıyla kısmen (ve mecâzen) sıfatlanmaktır."[21]

İmâm Müfessir ve Kelâmcı **Fahruddîn er-Râzî**, Levâmiu'l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ ve's-Sıfât isimli eserinde "**kulun bu isimden olan payına gelince**" diyerek daha çok her ismin şerhinin sonlarında dedikleri de bu istiqâmettedir.[22]

İmâm Ğazâlî el-**Maksadu'l-Esnâ** isimli eserinde mü'minlerin **ilâhî isimler**den ve **sıfatlar**dan "**nasîbi**"nin ne olduğunu '**tenbîh**' başlığı altında teker teker îzâh eder.[23] Hattâ O, 'kulun fiillerin sıfatlarından payı açıktır; o yüzden sözü uzatmamış olmak için bu nasîbi her bir isimde tekrâr ile meşğûl olmayacağız' demektedir.[24]

Öylesi büyük bir müctehid ve akâid âlimi -hâşâ- "**çirkinlik**" işliyor; ama şimdiki kendini bilmez edeb mahrûmu cüceler şu çirkinlikten sakınıyor!… Mine'l-Ğarâib…

Muhaddis ve Sûfî **Hakîm-i Tirmîzî** de şöyle dedi: "Resûlüllah sallallâhu aleyhi ve sellem demek istiyor ki, Allah celle celâlühû'ya kim onlardan bir tane getirirse, Allah ona bütün günâhlarını hibe eder, diğer günâhlarını da ona bağışlar. Bu ahlâk, kullarına kendi katındaki rütbelerine göre Allah'ın hediyesidir. Onlardan insanlardan beş tane verdiği kimse vardır; on tane, yâhud yirmi tane verdiği kimse vardır."[25]

Sözün kısası, bir kaçı hâric Allah'ın hangi ismine ve sıfatına bakılırsa bakılsın onların âyetlerde kullar için de kullanıldığı görülecektir. Tabiîdir ki, mâhiyyet, muhtevâ ve nisbet olarak kıyâs kabûl etmeyecek ölçüde farklı olarak… Bunları kullarda müstakil olarak görmek midir **Tevhîd**'e daha münâsib olan, yoksa bunların Allah celle celâlühû tarafından yaratılanlara cüz'î ve mecâzî olarak verildiklerine inanmak mı? Elbette ki ikincisi…

İnsanın **vücûd** sıfatı, Allah'ın **vücûd** sıfatından onun nasîbine düşen, **görme** sıfatı, Allah'ın **basar**ından, **işitme**si Allah'ın **sem**'inden/**işitme**sinden, **merhamet**i **rahmet**inden, ona düşen pay… Allah'ın sıfatları bütün eşyâya değişik tecellî eder. Ancak, insana daha çok. Mü"mine, daha da fazla… Kâmil mürşidlere ise nasîbsizlerin hayâl bile edemeyeceği kadar fazla. **Allah kime de hidâyet ederse/verirse o'dur hidâyete eren.**[26] Allah'ın o'na **hâdî** sıfatı tecellî etmiştir. **Allah kime hidâyet ederse, odur hidâyete eren, kimi de saptırırsa onun için asla hiçbir mürşid velî**[27] **bulamayacaksın**.[28]Bu kimsede ise Allah'ın **mudıl** sıfatı tecellî etmiştir.

"Hâsılı, Allah'ın **ilim, hilim** ve **kerem** gibi kısmen ve mecâzen kullarda bulunabilecek sıfatlarına sâhib olmak, -bunlar her ne kadar Allah'ın sıfatlarına denk veya yakın olmasa da- O'nun sıfatlarıyla kısmen sıfatlanmaktadır.."[29]

Tenbîh:

Allâme Hifnî yine şöyle diyor: "Allah'ın doksan dokuz isminin bulunuşu tahsîs/sınırlandırmak ifâde etmez. **El-Hannân**,[30] (el-**Mennân**)[31] ve **ed-Deyyân**[32] isimleri bu doksan dokuz isim arasında bulunmamasına rağmen **Sahîh** hadîslerle sâbittirler."

Allah'ın sıfatları neydi? Ğafûr, rahmân, rahîm, kahhâr, cebbâr olmak ve diğerleri… **Sıfatlarından, kullarına vermesi** ne demektir? Şimdi aklı olana soruyoruz: Allah celle celâlühû kullarına, bağışlayıcılık, merhâmet etmek ve diğer sıfatlarından kendisindekiyle kıyâslanmayacak derecede az bile olsa vermiyor mu? Sizde merhamet, adâlet, affedicilik, bilmek, kusûr örtmek yok mu, varsa, kim verdi? Yoksa, zâten diyeceğimiz yok. Bizim sözümüz; insan olan insanlaradır; bu vasıflardan mahrûm olduğunu söyleyenlere veya onları Allah'dan bağımsız olarak bulundurduğunu iddiâ edip O'na rakîb olduğunu i'lân eden ilâh taslaklarına değil…

Kısacası, Allah'ın sıfatları **mutlak**/sınırsız ve **hakîkî**, kullarına verdiği ise **mukayyed**/sınırlı ve Allah'a nisbetle **mecâzî**dir…

Cehâlet sebebiyle, İslâmî hakîkatlere **çirkinlik** vasfını yakıştırmakla takınılan **çirkinlik** sıfatı, elbette bir yanıyla Allah'dan değil şeytândan alınmadır. Lâkin bu da Allah'ın Mudıll/saptıran sıfatının birilerindeki bir tecellîsi olup yine de

Adâlet-i İlâhiyye ve Hikmet-i Samedâniyye çerçevesindedir. Birileri bu **çirkinlikleri** ile beraber bakalım kendilerini Allah'ın azâbından koruyabilecekler mi? Bir şeyin **güzel** yahut **çirkin** oluşu, cüce beyinlilerin tesbîti ve yakıştırmasıyla değil, İslâmî kıstâsların/ölçülerin tâ'yîni iledir. Bu sebeble, bir takım som İslâmî doğrulara **çirkin** denilmesi, mü'minler için hakîkatin ölçüsü değildir. Aksine bu, kendini ele vermekten başka bir işe yaramaz.

"Allah'ın Tecellî Etmesi" Ne Demektir?

İddia:Tecellî, gözükmek, ortaya çıkmak anlamındadır. Allah'ın tecellî etmesi de Allah'ın gözükmesi veya gücünün ortaya çıkması anlamında kullanılır.

Cevâb: Tecellî bir **terim** olarak ne demektir? Bu, bir ilim adamı ciddiyeti ile açıklanacağı yerde kısmî bir **luğat** ma'nâsı ile iktifâ edilmiş. Olsun, benzeri ciddiyetsizliklerinize bizi çoktan alıştırdınız; yadırgamadık. Oysa, **Tecellî**, "bir şeyin iyice zâhir olması, açılması,"[33] "bir şey inkişâf etmek açığa çıkmak,"[34] demektir. "Rabbi ne zamân ki tecellî etti."[35] Ya'nî "emri zuhûr etti/ ortaya çıktı"[36] "Tecellî (ortaya çıkmak, gözükmek), bazen, bizzât olur.[37]" **Gündüze yemin olsun bizzât göründüğü zamân**[38] âyetinde olduğu gibi. Bazen de emir/iş ve fiil ile olur. **Rabbin ne zamân ki dağa tecellî etti**, âyetinde olduğu gibi.[39] "**Tecellî**, kalblere açılan, ğaybların nûrları…" "**Allah'ın zâtının tecellîsi**, demek, -her ne kadar bu tecellî isimler ve sıfatlar vasıtası ile olsa da- kendisiyle sıfatlardan bir sıfat bulunmaksızın, başlangıcı zât olan, tecellî demektir.. Zirâ, Hakk (teâlâ), zâtı yönünden mevcûdâta ancak isimler(i) ile alâkalı perdelerden olan bir takım perdelerin ardından zuhûr eder…"[40]"Ya'nî Allah'ın nûrundan küçük parmak kadar gözükünce." Nitekim bu ma'nâda **Hâkim**'in naklettiği ve **Sahîhtir** dediği rivâyetler vardır.[41]Gerçi, **Hâkim**'in rivâyetinde, **nûru** lafzı yoksa da,[42] İbn-i Cerîr'in Rebî'den yaptığı, **Perde açılıp nûru gördüğünde…**[43]ve **İbnü Ebî Hâtim** ile **Ebû'ş-Şeyh**'in **Mücâhid**'den yaptığı, **Perdelerin bazısı açıldığında** şeklindeki[44]rivâyetlerden anlaşılacağı gibi, ortada **muzâfın hazfi** vardır. Ya'nî buna göre, **Allah tecellî ettiğinde…** lafzı, aslında, **Allah**(ın nûru) **tecellî ettiğinde** takdîrindedir.

Kaldı ki, Allâme **Münâvî**, İmâm **İbnü'l-Hümâm**'dan şöyle bir rivâyet nakletti: **İbnü'l-Hümâm**'a **Darekutnî** ve diğerlerince Enes radıyallâhu anhu'dan rivâyet edilen, **Rabbimi en güzel şekilde gördüm**, hadîsinin uyanık iken görme takdîrinde nasıl anlaşılacağı sorulduğunda, **bu**, **sûret perdesidir**, diye cevâb verdi. Bu, da sûfilerde yaygın olan **Tecellî-i Sûrî**'dir.[45]Ya'nî, Allah'ın dağa sûret perdesi vb… bir takım perdeler ardından tecellî/zuhûr etmiş olması mümkindir.

"İktidarının zuhûru, emrinin ve iradesini tesaddîsi…"[46]"Azametinin zuhûru iktidar ve emrinin tesaddisi…" Şöyle de denilmiştir: "Allah celle celâlühû dağa, O'nu görme iktidarı verdi ve O'nu gördü."

Bir Hadîsde Efendiler Efendisi Efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyorlar:

"Şübheniz olmasın ki, güneş ve ay, ne bir kimsenin ölümü, ne de yaşamasından dolayı tutulmazlar. Lâkin bu ikisi Allah (celle celâlühû)'nun âyetlerinden iki âyettirler. Bir de, şübheniz olmasın ki, **Allah, yarattıklarından bir şeye tecellî ettiği zamân**, o şey O'na boyun büker."[47]

Demek ki, Allah celle celâlühû, yarattıklarına tecellî eder… Ama kimi süper akıllılara(!) göre insana etmez; öyle mi?… Sübhâhe kâsimi'l-ukûl…

Allah Dünyâda Veya Rü'yâda Görülebilir mi?

Şeyh Efendi:(Kendi alnını göstererek) Şeyhlerin alnı bir aynadır. Orada Cenab-ı Hakk celle celâlühû tecellî eder.

İddia:Allah Teâlâ, insanda nasıl tecellî eder, nasıl görünür? Bunun delîli nedir?

Şeyh Efendi: Delîli şudur: Allah celle celâlühû şöyle buyuruyor:

"Mûsâ, ta'yîn ettiğimiz vakitte (Tûr-i Sina'ya) gelip de Rabbi onunla konuşunca, **Rabbim bana kendini göster, seni göreyim** dedi. (Rabbi), **Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak eğer yerinde durabilirse sen de beni göreceksin**, buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince, dağı paramparça etti. Mûsâ, baygın düştü. Ayılınca dedi ki; seni noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim"[48]

Allah celle celâlühû bir dağda tecellî ettiğine göre bir insanda tecellî edemez mi?

[Ben (A. Güzel) **Derim ki**;Allah'ın **zâtının, dünyâda uyanık iken, Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem'in dışında hiçbir kimseye görünmeyeceği,** aralarında Şeyh efendi hazretlerinin de bulunduğu bütün mü'minlerin icmâ' ettiği, **Mi'râc'da Resûlüllah sallallâhu aleyhi ve sellem tarafından görüldüğü, rü'yâda iken de mü'minlerce görülebileceği,** âlimlerin ihtilaf ettiği bir mes'eledir. İhtilâftaki ağırlık kazanan görüş ise, muhakkiklere göre farklıdır. **Resûlüllah sallallâhu aleyhi ve sellem, Allah celle celâlühû'yu, Mi'râcda, kafa gözüyle gördü mü görmedi mi**? mes'elesi için Şifa-i Şerîf[49] ve şerhlerine bakılırsa, geniş bilgi elde edilebilir.][50]

Allah Celle Celâlühû

Rü'yâda Görülebilir mi?

Cevâb: Şu mevzû', **Allah celle celâlühû'nun rü'yâda görülebilip görülemeyeceği** dahî akâid âlimlerince tartışılan mevzû'lardandır. Bu da -eğer sâbitse- bir **tecellî**dir.

Hadîslerde, "Rabbimi gördüm,"[51]"Rabbimi gördüm…"[52],"Rabbimi gördüm…"[53], "Rabbimi gördüm…"[54], "Rab bimi gördüm…"[55]buyruldu.

İmâm Münâvî Şemâil-i Tirmizî şerhinde,[56]Ahmed İbn-i Hanbel'in Müsned'ini (mevzû'lara göre) tertîb edip şerheden Allâme Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ da el-Fethu'r-Rebbânî'de[57], **Resûlullah'ın, Allah'ı rü'yâda, bir sûrette görmesi onun bir şekil ve sûret sâhibi olduğunu göstermeyeceği**ni, zîrâ, nihâyet bunun bir rü'yâ olduğunu, rü'yâda ise şekil ve sûretli varlıkların şekilsiz, şekil ve sûret sâhibi olmayan varlıkların ise şekil ve sûretli olarak görünebileceğini, söylüyor. Benzer ifâdeleri, Aliyyu'l-Kârî de serdetmiştir.[58]Mâtürîdiye akâidi imâmlarından es-Sâbûnî,[59] **Allah'ın, rü'yâda görülüp görülmeyeceği**nde âlimlerce ihtilâf edildiğini, kimilerinin, bunun câiz olmayacağını söylediğini ve Hz. Ömer radıyallâhu anhu'nun **kalbim Allah'ı gördü** dediğini, ifâde etmektedir.

Neyse, biz asıl mes'eleye dönelim:

Tecellî… Dünyâdayken Allah'ın mü'minlere tecellîsi (zuhûru, inkişâfi, görülmesi) demek, nûrunun, emrinin ve fiilinin tecellîsi ma'nâsındadır. Yoksa, zâtının perdesiz zuhûru değil. **Hâkim'in el-Müstedrek**'inde **Sahîh** bir isnâdla yaptığı rivâyette, **Allah**(ın nûru) **dağa küçük parmak kadar tecellî etti**[60] denilmektedir. Bütün bunlara rağmen, Allah'ın, sadece zâtının gözükmesinden dem vurulabiliyorsa, muhâtablar böyle bir iddiâda bulunmamalarına rağmen, mes'ele böyle aksettirilmeye kalkılıyorsa, ya birilerinin bu mes'elelerden haberleri yok, yahud var da, kasden bilmezlikten geliniyor, okuyucu bu noktada da kandırılıyor. Birincisi kötü. Çünki, "İnsanlardan kimisi vardır; Allah hakkında ilimsiz olarak mücâdele eder ve her bir mutemerrid şeytânın peşine takılır."[61]İkincisi ise, daha kötü. Zîrâ, 'Aldatan bizden değildir.'[62]

Allah celle celâlühû, insana tecellî ettiğinde, dağda olduğu gibi, insanın parçalanacağını, **dolayısıyla bunun olmayacağı** iddiâ ediliyor. Böylesi akılcı ama akılsızca iddiânın benzeri, şu iddiâ sâhiblerinden çok daha akıllı ama yine de akılcılığın kurbanı olmuş akılsız Mu'tezile sapıklarınca ortaya atılmıştı. **Âhirette mü'minlerin Allah'ı görmesi** mes'elesinde ileri sürülmüştü. Bunun, (görme ve

görülmenin), **Allah'la aynı hizâda olma**, **O'nunla karşı karşıya gelme, mekan tutma ve O'nu kuşatma**, imkansızlıklarını bulunduracağını, dolayısıyla, bâtıl olduğunu, ileri sürüyorlardı. Böylece Allah'ın ve Resûlünun karşısına dikilmişlerdi… Ehl-i Sünnet âlimleri de bu akılsızca akıl yürütmelere karşı, **anılan o imkansız şeyler olmadan da görme'nin olabileceğ**ini, **bir et parçasına görme kâbiliyyeti veren kâdir-i mutlak'ın bu mahzûrlar söz konusu olmadan da kullarına böyle bir görmeyi nasîb edebileceğ**ini söylemişlerdir. Böylece, kalbin îmânı yanında aklın da ona paralel îmân etmesi lâzım geldiğini ortaya koymuşlardır. Hâsılı, kalb ile aklın beraber îmân etmesiyle yalnız aklın yahut yalnız kalbin îmânı arasındaki inceliği gören gözlere göstermişlerdir. Hem, bu, sırf îmân eden aklın îzâhı değil, **meşhûr** (kimi âlimlerce de **mütevâtir**) haberlerin açık ifâdelerine dayanan biz îzâh ve çözülmesi zor bir şeyin çözülmesidir. Şimdi, ilmi, aklı ve idrâki yönüyle hasta olmayanlara soruyoruz; Âhiret'te Allah celle celâlühû kendini mü'minlere gösterdiğinde ne olacak, **yok** mu olacaklar, param parça mı? Kalbi ve aklı beraberce îmân edenlere göre hiçbiri…

Bunda anlaştıysak, Allah celle celâlühû dünyâda bir dostuna nûru ile veya emriyle yahud esmâ ve sıfât perdeleri arkasından bizzât zâtıyle değişik bir şekilde tecellî etse, o kul neden her halükarda parçalansın ve yok olsun?

Evet, bazen öyle olduğu da olur. Nitekim, Zürâre İbnü Ebî Evfâ radıyallâhu anhu'nun namazda imâmlık yaparken, **sûra üflendiğinde**[63] âyetini okuduğu zamân, ölüp düştü.[64]

Kaldı ki, Allah celle celâlühû'nun tecellîsi, sadece dostlarına değil bütün eşyâya değişik şekillerde olur. Ağaca tecellî etmesi ve ağaçtan, Mûsâ aleyhisselâm'a, **Şübhesiz, benim Allah, ben**,[65] diye ses gelmesi gibi.

Dostlarına tecellîsi ise, diğer eşyâdakinden bambaşka bir keyfiyette olur… Hem, O'nun tecellîsi, dostlarının sadece alnına değil, husûsan kalbine olur. Alnına olan tecellînin mâhiyyet ve keyfiyyeti ise başkadır. **Sür çıkar ağyarı** (Allah'tan başkalarını) **dilden** (gönülden) **tâ tecellî îde Hakk. Padişah konmaz sarâye hâne ma'mûr olmadan** demişler. Allah dostlarının kalbine olan ilâhî tecellî, dostluk nisbetinde kesîfdir, yoğundur. Onun için, gönül aynasını onların kalbine çevirenlerde te'sîr fazla olur. Güneşe tutulan, sıradan cam ise, değişen bir şey olmaz. Soğukluğu ile güneşin sıcağını bile azaltır. Ama bu, yuvarlak mercekse, güneşin dağınık ışıklarını mükemmel bir şekilde toplar. Bu ışık da nereye tutulsa (şâyet orası yanacak cinsten ise) orayı yakar. Şunu, çocuklar bile kâğıt yakarak deniyorlar; siz de sınayabilirsiniz. Sâliklerin de gönüllerini mürşidleri-nin gönül aynalarına çevirmelerindeki (Râbıta etmelerindeki) hikmeti bu noktada akıl ve hidâyetten nasibi olanlar daha bir iyi anlarlar. Meselâ, Allah celle celâlühû ârifin kalbine, **es-Şâfi** ismiyle, herkesinkinden ve her zamânkinden daha kesîf/yoğun tecellî ederse, ve O, hastaya bakar, yâhut ona dokunur veya onu okşarsa hemen şifâ bulabilir. Sahâbe radıyallahu anhüm'un onulmaz hastalıkları fâtiha'yı okuyarak bi iznillâh tedâvî ettiğini, **Buhârî**'de[66] ve diğer eserlerde okuyoruz… Siz ve biz okusak, bu muhâtaba şifa olur mu acaba? Olacak babayiğitler elbette vardır. Ama herkes böyle değildir… Kur'ân âyetleriyle tedâvî husûsun-daki hadîslere bir bakalım… Onları sâlih kimselerin okumasıyla sıradan kimselerin okuması aynı netîceyi vermez. Kimi Allah dostları birilerine kızgın bir bakışla bakar, baktığı hasta olur yahut ölür. Demek, Mevlâ o bakan kişiye **mumît** yahut **Kahhâr** ismiyle kesîf bir şekilde tecellî etmiştir.

Demek ki, esas mes'ele, kalbi yuvarlak mercek haline getirip Mevlânın isim ve sıfatlarına çevirebilmektir… Allah'ın nûrunun, âriflerin alnına tecellî ederek, onların, nûrânî bir sima, yüreklerine ve gözlerine tecellî edip keskin bir firâset sâhibi olmaları, erbâbına ma'lûm-dur. **Hakîm** isminin zuhûru, tecellîsi ile dillerinden incilerin dökülmesi, **cemîl** isminin tecellîsi ile insan güzeli olmaları, **Rahmân** isminin tecellîsi ile akıl almaz merhamet sâhibi olmaları, **Hâdî** ismini tecellîsiyle bir çoklarının hidâyet vesîle ve sebebi olmaları gören gözlere açıktır.

Ahmed İbnü Hanbel'in Müsnedinde[67] **Nesâî**'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sında[68] ve **İbn-i Hıbbân**'ın Sahîh'inde[69]yer alan **Huzeyme İbnü Sâbit**'in rivâyetinde, **Huzeyme** radıyallâhu anhu, rü'yâsında, **Resûlüllah sallallâhu aleyhi ve sellem'in alnına secde ediyor**. Uyanınca gelip bunu O'na anlatıyor. O da, arkaya yatar gibi yapıp; **Gel, nasıl gördüysen öyle yap**, buyuruyor. Huzeyme gidip alnına **secde ediyor**. Resûlüllah sallallâhu aleyhi ve sellem de; **Rûhlar ordulaştırılmış ordulardır**, buyuruyor. **Nesâî**'nin rivâyetinde de, **Rûhlar rûhlarla karşılaşır**, buyuruyor. -Allah en iyisini bilir ya- rûhların teveccüh ettiği/yöneldiği uzuvların içinde **alın**ın bulunması bu mes'eleyle alâkalı bir şeydir… Yüz, zâttan mecâz-ı mürsel olarak dahî kullanılan en şerefli bir uzuv olduğu için de ilâhî tecellînin ona apayrı bir şekilde olması da muhtemeldir. Bu nihâyet keşif ve zevkle alâkalı bir hâldir.

Allah'ın, sıfatlarıyla mahlûkâtına tecellî etmesi mes'elesi başka bir mevzû' münâsebetiyle ileride İmâm Buharî'nin rivâyetiyle biiznihî teâlâ tekrar ortaya konulacaktır.

Şeyh Efendi: İşte şeyh dağ yerinde, mürîd de Mûsâ aleyhisselâm ın makâmındadır.

İddia:Mürîdin şeyhi önünde cezbeye girip baygın düşmesi böyle bir şartlanmadan dolayı olsa gerekir.

Cevâb:Böyle bir iddiâ câhilce bir yakıştırmadır. Verilen misâli câhiller de anlayacak diye bir şey yok. Hele hidâyetten nasîbi olmayanlar hiç… Bizim hoşafı, tabiîdir ki kimi yaratılmışlar içmeyecektir. Misâl basit.; dağa tecellîde, tecellî eden Allah, tecellî edilen dağ, bakıp seyreden Mûsâ aleyhisselâm. Şeyhe tecellîde ise, tecellî eden Allah, tecellî edilen Şeyh ve şeyhin husûsan alnı; bakıp müşâhede eden de mürîd. İki hâdisede de fiil tecellî. Mef'ûlün fîh, birincide Mûsâ aleyhisselâm, ikincide onun yerinde/makâmında mürîd. Değişik şekillerde ve azlık çoklukta da olsa, fiili ve fâili aynı olan iki hadîsenin değişik iki mef'ûlünde fiilin te'sîri bazen vasfı bakımından ayrı olsa da aslı bakımından aynı olabilir. Bunu bilmemek cehâletin ta kendisidir.

İddia:Bu ne biçim delîl getirme, ne biçim kıyâstır? Allah teâlâ celle celâlühû dağda tecellî etmedi ki, dağa tecellî etti. Ya'nî dağda gözükmedi, dağa gözüktü. **(126)**

Cevâb: Kaç "**biçim**" **delîl getirme**'yi biliyordunuz? Gûyâ, **delîl getirme** ve **kıyâs**dan anlıyormuş gibi, **bu ne biçim delîl getirme**, **ne biçim kıyâstır**, diyorsunuz. Siz nerde, bunlar nerde? On yaşına varmamış çocukların idrâk ve muhâkemesine bile mâlik olmayanlar lütfen şunları ehline terk etsinler. Tecellînin dağ**da** değil de dağ**a** oluşu neyi değiştirir ki?.. Tecellî ediş dağ**a** olunca tecellî fiili dağ**da** vâkı' olur. Birisi fiilin aslı, diğeri de, eseri ve semeresi itibariyle vasfıdır. Ayna**ya** bakarsanız yahut görünürseniz, görünüşünüz ayna**da** olur. Ya'nî, size göre, **dağ Allah'ı gördü**, **başkaları dağda Allah'ı görmedi**. Aksini iddia eden yoktu. Mef'ûlün bih'in ta'rîfi neydi? **Fâilinin fiilinin, üzerinde vaki olduğu şey**. Öyle değil mi? Hah, işte, bu i'tibârla tecellî dağa oldu ve dağda vâki' oldu. Kaldı ki bu laf cambazlığını siz kendiniz de uydurmuş olabilirsiniz.

İddia: Allah'ın insana tecellî etmeyeceği, ya'nî bu dünyâda bir insana gözükmeyeceği yukarıdaki âyette açıkça belirtilmiştir. **(126)**

Cevâb: **Allah'ın insana tecellî etmeyeceği** yukarıdaki âyette, değil **kesinlikle**, zayîf bir şübhe ile dahi yoktur. Allah celle celâlühû'ya iftirâ ediyorsunuz. Dünyâdaki tecellî'ye **Allah'ın zâtının vâsıtasız görünmesi** ma'nâsını ilim ve idrâk fakîri olmanız sebebiyle siz verdiniz. Sonra, kendi bâtılınız üzerine başka bâtıllarınızı bina ediyorsunuz. Âyetle sadece, **insanların dünyâda Allah'ı göremeyeceği** anlaşılıyor. **Tecellî etmeyeceği**, **insanların onun tecellîsine mahzar olmayacağı** hiçbir şekilde anlatılmıyor. Kendinize göre muhatablarınızı Allah'ın, kullarına **dünyâda görünmeyeceği**ni bilmemekle ve buna dair olan âyeti bir tarafa atmakla suçlayayım derken, eşref-i mahlûk olan insana **görünmeyecek** olan Mevlâ'nın,

dağa kayaya **bilinen ma'nâda göründüğü**ne dair asılsız ve bâtıl düşüncenizi ortaya koymakla, cehâletinizi belgelemiş oldunuz. Halbuki tuğyan/azmak vesîlelerinin en kuvvetlilerinden olan **müstağnîliğ**i bir tarafa koyup tefsîrlere baksaydınız, dağa görünenin Allah'ın zâtı değil de nûru olduğunu, yahut zâtının değişik perdelerle ona tecellî ettiğini bilir, gülünç hale düşmezdiniz.

İddia:Âyete aykırı olmasına rağmen, farzedelim ki, sizin dediğiniz doğrudur ve Allah dağa tecellî etmiştir. Siz kendinizi dağa nasıl kıyâslarsınız? İnsan dağa benzer mi? Böyle kıyâslara kıyâs maâl fârık, ya'nî ilgisiz şeyleri birbirine benzetmek denir. İnsanla dağ arasında nasıl bir benzerlik buluyorsunuz ki, bir âyetin dağ ile ilgili hükmünü insana teşmil ediyorsunuz. **(126)**

Cevâb:Burada da güya mantık veya Usul-ı Fıkıhta olan kıyâs bilginizin olduğunu göstermeye kalkışmışsınız. Ancak geçmişteki alâkasız kıyâslarınızı unutup, alâkalı kıyâsları. **Kıyâs meal fârık** i'lân etmekle ve biraz konuşmakla bu noktada dahî ecvef/boş olduğunuzu gözler önüne sermişsiniz. **Şecâat arz edeyim derken merd-i Kıptî sirkatin söyler…** misâli… Burada sizin vehmettiğiniz şöyle bir kıyâs yok:

Allah dağa tecellî etti ve dağa bakan Mûsâ aleyhisselâm'a şöyle şöyle oldu. /Şeyhin alnı da dağ gibidir, /Öyleyse, ona da tecellî eder; ona bakan mürîde de Mûsâ aleyhisselâm'a olan olur.

Böyle bir kıyâs, ancak **tecellîlerin aynı mâhiyette** ve **tecellî edilenin aynı dayanıklılıkta olması** şartıyla aynı hükmü netîce verir. Oysa böyle bir iddiası olan yok… Yapılan ne? Bir benzetme… Allah'ın tecellî ettiği alın ile ona bakan mürîd, Allah'ın tecellî ettiği dağ ile ona bakan Mûsâ aleyhisselâm'a, bazı yanlarıyla benzer. **Müşebbeh**/benzetilen **alın** ve **mürîd**, **Müşebbehün bih**/kendisine benzetilen de **dağ** ve **Mûsâ** aleyhisselâm…Burada, **Vech-i Şebeh**/benzeme yanı nedir?.. Dağın da alnın da tecellî edilen yer, mürîdin de Mûsâ aleyhisselâm'ın da tecellî edilen yere bakan kimseler olması. Bu kadar… Yer yer Allah'a ve Resûlüne iftirâ edebilen kimsenin burada söylenilenlerde ne türlü tasarruflar, ne tür oynamalar yaptığı Allah'ın ma'lûmu. **Aramızda geçen konuşma** diye neşredilen fotokopilerle bu kitâbçıktakiler arasındaki mühim farklar bunun delîlidir.

Allah'ın nûrunun, Allah dostlarının alnına tecellî ettiği, erbâbı tarafından keşfen ve vicdanen de bilinmekte olan bir şeydir. Allahu a'lem bu ma'nâ, âyetin işâretiyle de takviye edilmek istenmiştir. Şunda ilim sâhiblerine göre Şer'î hiçbir mahzûr yoktur. Câhillerin zırvaları ise mühim değildir.

İddia: Bir an için benzetmenin doğru olduğunu kabûl etsek bile, varılacak hüküm, böyle bir tecellîden sonra şeyhin parçalanıp yok olması olmaz mı? Çünki Allah'ın tecellîsinden sonra dağ paramparça olmuştur. **(126)**

Cevâb:Böyle bir tecellîden sonra şeyh parçalanıp yok olmayabilir. **Aynı şartlarda aynı sebebler her zamân aynı netîceleri doğurur** düşüncesi **Determinist** bir felsefî cereyânının mahsûlü olup, mü'minin tamâmen kabûl edebileceği bir görüş değildir. Bu, mu'cize ve kerâmet gibi olağanüstülükleri inkâra götüren bir münkirlik ve ahmaklıktır. Kıyâmet gününde gerçekleşecek olan **Rü'yetüllâh**'ı kabûl edip-etmediğinizi bilmiyorum. Olabilir ki, Mu'tezile'yi taklîd ederek onu da inkâr edebilirsiniz. İsim vermeseniz de birçok yazınızda bunu açıkça ortaya koymaktasınız Ölçüsüzlüğü ölçü edinenlerden her şey beklenir. Şâyed ru'yetullahı kabûl ediyorsanız, diyoruz ki, Kıyâmet günü, Allah celle celâlühû mü'minlere tecellî edecek ve görünecek; ama paramparça olmayacaklar. Buna ne dersiniz?… Düşüncenizi felsefî temele dayandırabilecek bir kültür ve müktesebâtınızın olduğunu sanmıyorsam da bazen birtakım felsefî anlayışların bunların felsefî kaynaklı olduğundan haberi olmayan avamda, hattâ kocakarılarda da görüldüğünü biliyor ve hattâ görüyorum. Kaldı ki, böyle bir muhâkeme tarzının ve netîcesinin fizîkî doğruluğu, her iki taraftaki şartların ve sebeblerin aynı olmasına da bağlıdır. Oysa burada elinizde böyle bir bilgi yoktur. Ya'nî Allah'ın dağa tecellî mikdârı/ölçüsü ile[70] şeyhe tecellî ölçüsünün bir olduğunu size kim söyledi. Belki şeyhlere **iğne ucu kadar**, yani **çok az**

tecellî oluyor.

Biz bu Kur'ânı bir dağın başına indirseydik, elbette onu Allah korkusundan dolayı paramparça olmuş halde görürdün…[71]

Ama insana indi; lâkin insan paramparça olmadı…

Şübhe yok ki biz emâneti dağlara arzettik de onu yüklenmekden kaçındılar ve ondan korktular da, onu insan yüklendi…[72]

Niye böyle oldu, insan neden parçalanmadı?

Yapacağından O'na soru sorulmaz.[73]

Ben soramam… Belki tecellî kesâfetini/yoğunluğunu az yaptığı için, belki insana dayanma gücünü fazla verdiği için, belki her ikisi de vukû bulduğundan? Belki başka nice illet, yâhud sebeb, veyâhud da hikmetlerle…

İddia:Ama böyle olmuyor. Şeyhin alnı bu tecellî ile Allah'ın aynası durumuna geliyor ve herkes şeyhin alnında Allah'ı görmeye başlıyor. **(126)**

Cevâb: Herkes şeyhin alnında Allah'ı görüyor iddiasında olanlar ile, böyle bir iddiası olmayanlara böyle bir çamuru atabilen çamurlara Allah adâletiyle muâmele eylesin. Âmîn… Bu kadar da süflîlik ve belden aşağı atmak da olmaz doğrusu!…

Evvel O'dur. Âhir O'dur. Zâhir/açık ve görünen **O'dur…**[74] Ya'nî? O, görünendir. Nasıl görünen? Nasılı var mı, **görünen**, açık olan, kapalı olmayan… Ama O **bâtın**dır… Kapalıdır, açık değildir. Tefsîrler, **sıfatlarıyla** ve **onu gösteren delîllerle zâhir**/açık, zâtı ile **bâtın**/kapalı ve gizli, ve benzeri te'vîllerle bu âyeti te'vîl ediyorlar.[75] Bütün tefsîrlere bakılabilir, kaynak göstermeye gerek yoktur. Değişik i'tibârları olan **tecellî**nin farklı birçok yanıyla **zuhûr**, **inkişâf** ve **tekeşşüf** ma'nâlarından, sâdece **zâtın görünmesi** ma'nâsının alınması… Bunun, hiçbir şekilde söylemeyen muhâtaba isnâd edilmesi… O'nun karalanmaya çalışılması, müsbet vasıflardaki her türlü za'fiyetinin yanında husûsan ahlâk zafiyetinin hattâ ahlaksızlığın, dalâletten kaynaklanması, Allah'ın **mudill**/ saptıran sıfatının ondaki bir tecellîsi olması cidden ibret verici bir vâkı'adır.

وَصَلَّى اللهُ عَلَى نَبِيِّنَا وَ عَلَى اَلِهِ و سَلَّمَ
تَسْلِيمًا كلما ذكره الذاكرون و غفل عن ذكره الغالون
وَ الْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالمِينَ

---

[1] Abdülaziz Bayındır.

[2] **Hicr**:29

[3] İmâm Rabbânî kuddise sirruhû'nun eşyâdaki "**vücûd**" sıfatı hakkındaki nefîs îzâhını münkire maraz olacağından buraya almayıp mes'elenin sathî tahlîli ile iktifâ ediyoruz.

[4] El-Hatîbu'ş-Şirbînî, **es-Sirâcü'l-Münîr**:1/201ve diğerleri….

[5] Sûre-i İnsân:2

[6] **İsrâ**:1

[7] Tevbe:128

[8] **Ra'd**:7

[9] **Furkan**:31

[10] **Mâide**:20

[11]**Yâsîn**:71

[12] **Haşr**:23

[13] **Bakara**:247

[14] [**Buhârî** (600, 6469), **Müslim, Tirmizî, Ahmed İbnu Hanbel**],

[15] [İrâkî **İhyâ Tahrîci**'nde, "'Âişe radiyellâhu anhâ'dan yapılan müttefekun aleyh (**Buhârî** ve

Müslim'in rivâyet ettiği) bir hadîsdir," dedi. Bu hadîs'i aynı zamanda **Ahmed İbnu Hanbel** Müsned(2/498)'de, **İbnu Ebî Şeybe** Musannef'de, **Buhârî** el-Edebu'l-Müfred(53)'de, **Ebû Dâvûd** (Sünen'inde), **Tirmizî** (Sünen'inde) sahîh olduğunu söyleyerek**, İbnu Hibbân** (Sahîh'inde-Mevârid:2033), **Hâkim** (el-Müstedrek'inde:1/348, 4/157-158), **Beyhakî** (es-Sünenü'l-Kübrâ'da:7/26), **Abdurrahmân İbnu Avf** radıyellâhu anhu'dan rivâyet etti. Kezâ, (biraz farklı bir lafızla) **Harâitî**, Mesâvî'l-Ahlâk'da, **Hatîb** (Târîh-i Bağdât'da:5/426) **Ebû Hureyre** radıyellâhu anhu'dan, **el-Hakîmü't-Tirmizî** de "Allah Rahm'e seni yarattım ve sana ismimden koparıp verdim" lafzıyle (Nevâdiru'l-Usûl'ünde) **İbnu Abbâs** radıyellâhu anhumâ'dan, Süyûtî'nin el-Câmiu's-Sağîr'deki isnâdına göre, **Taberânî**, el-Kebîr'de ve el-Evsât'da **Cerîr** radıyellâhu anhu'dan rivâyet ettiler.], İbnu Ebî'd-Dünyâ, Mekârimu'l-Ahlâk (D. K. İlmiye), dipnotu:155

[16] **İbnu Ebî'd-Dünya**, Mekârimu'l-Ahlâk (D.K. İlmiye), Osmân İbnu Affân radıyellâhu anhu'dan:33-34. H:27

Dipnot'unda hadîs'in **Ebû Dâvûd et-Tayâlisî** tarafından da rivâyet edildiği ifâde edildiyse de O'nun lafzı farklıdır.

[17] **Münâvî**, et-Teysîr:1/330

[18] [**Hakîm-i Tirmîzî** (Nevâdiru'l-Usûl), **Ebû Ya'lâ** (Müsned) ve **Beyhekî**, (Şu'abu'l-Îmân) Osman İbnu Affan radıyallâhu anhu'dan] et-Teysîr; 1/330. Hadîs, **Hasen Liğeyrihi**dir, Azîzî kenarı: 1/520

[19] Bir çok şâzz/çizgi dışı görüşleri bulunan geçmiş asırda yaşamış Hindistânlı bir hadîs âlimidir.

[20] **Azîm Âbâdî**, Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd: 5/113

[21] **El-Hıfnî**, el-Camiu's-Sağîr Hâşiyesi, (Azîzî kenarı): 2/226

[22] Misâl olarak, "**Habîr**" ismi için 186, '**Halîm**' ismi için 188, '**Azîm**' ismi için 190, '**Şekûr**' için de 192. sayfalara bakılabilir. (El-matbaatü'ş-Şarkıyye-Mısır-1323)

[23] Misâl olarak, 'vâsi' ismi için 86, 'hakîm' ismi için 87, 'vedûd' ismi için 88, 'kayyûm' ismi için 98, 'hamîd' ismi için de 94 numaralı sayfala ra bakılabilir.

[24] El-Maksadü'l-Esnâ:98

[25] **Münâvî**, el-Teysîr: 1/330

[26] **İsrâ**:97

[27] Rehber bir dost ve yardımcı…

[28] **Kehf**:17

[29] **El-Hıfnî**, el-Câmiu's-Sağîr Hâşiyesi, (Azîzî kenarı): 2/226

[30] [**Ahmed**, Müsned:3/158 (Hannân)],el-Mu'cemu'l-Müfehres

[31] [**Ahmed**, Müsned:3/230 (Hannân ve Mennân)], el-Mu'cemu'l-Müfehres

[32] [**Buhârî**, Tevhîd:32 (Deyyân)], el-Mu'cemu'l-Müfehres

[33] Muhtâru's-Sıhâh (**ا ل ج**) maddesinin sonun

[34] Misbâh (**ل وج**)maddesinin başı

[35] **A'râf**: 143

[36] **Semîn**, Umde: 98

[37] Yani bir şeyin zati ve kendisi tarafından olur.

[38] **Leyl**: 2

[39] **Râğıb**, Müfredât, 96, **Ebû'l-Beka**, Külliyât; 313

[40] **Cürcânî**, Ta'rîfât: 29

[41] Celaleyn, A'râf 143'ün tefsiri

[42] El-Müstedrek: 2/320-21

[43] **İbnu Cerîr,** 13/99)

[44] Ed-Dürrü'l-Mensûr: 3/546

[45] **Alûsi,** Rûh-ul Meânî: 9/52

[46] Keşşâf: 1/349

[47] [**Ebû Hanîfe** ve **Ahmed**, Müsned'lerinde, **Nesâî** ve **İbnu Mâce**, Sünen'lerinde, **İbn-i Huzeyme**, Sahîh'inde, **Hâkim** Müstedrek'inde. **İbn-i Huzeyme** ve **Hâkim**, bu rivâyetin "**sahîh**" olduğunu söylediler.], **Muhammed Hasen es-Senbelî**, Tensîku'n-Nizâm, Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe:321

[48] [**Araf**: 7/143]

[49] Şifâ-i Şerîf: 1/57-64

[50] **Aliyyü'l-Kari**, Şerh-i Şifa (1/416-430), Hafacı Şerh-i Şifa (2/285-302)

[51] **Ahmed**, İbnu Abbas radıyallâhu anhumâ'dan. **İsnadı sahihdir**.

Ya gözleriyle yahut kalbiyle. **Münâvî**, et-Teysîr: 2/25

[52] **Taberânî**, İbnu Abbâs radıyallâhu anhu'dan Ebû Zurâre radıyallâhu anhu dan bunun sahih bir hadis olduğunu söylediği nakledildi. Bu rüyada görmekti, **Suyuti**, K. Ummal, 1/228 h: 1152

[53] **Taberânî**, es-Sünne, Ummutufeyl radıyallâhu anhu'dan K. Ummal: 1/228, h: 1153

[54] **Taberânî**, es-Sünne, Muaz b. Afra radıyallâhu anhu'dan K. Ummal, H:1154

[55] **Taberânî**, el-Kebir, Ebû Rafi radıyallâhu anhu'dan K. Ummal, 1/228, H:1151

[56] Cemu'l-Vesâil Kenarı: 1/208

[57] El-Fethu'r-Rebbânî: 17/223

[58] El-Kevkebu'd-Dürrî: 2/261

[59] **Es-Sâbûnî**, el Bidaye fi Usûlüddîn'de: 43 (Muâsır Sâbûnî, değil.)

[60] Bu hadisin hakkında söz söylendiyse de, muzaf takdiriyle ortada bir telif vardır.

[61] **Hacc**: 22/3

[62] [**Müslim** Ebû Hureyre radıyallâhu anhu'dan], et-Teysîr, 2/432

[63] **Müddessir**:8

[64] [**Hâkim**], et-Terğib ve't-Terhîb: 5/223, h: 12

[65] **Kasas**:30

[66] Buhârî, Sahîh (5737) v.d.

[67] **Ahmed İbn-i Hanbel**, Müsned: 5/214

[68] **Nesâî**, es-Sünenü'l-Kübrâ: 4/354

[69] (**İbnu Hibbân**'ın Sahîh'i et-Tekâsîm ve'l-Envâ'ın tertîbi) El-İhsân:16/99

[70] Ki hadisteki ifadesiyle küçük parmağın yarısı kadardır.

[71] **Haşr**:21

[72] **Ahzâb**: 72

[73] **Enbiyâ**: 22

[74] **Hadîd**: 3

[75] Tefsîrlerde, **'ve'z-Zâhir ve'l-Bâtın**'ın tefsîrine bakılabilir.